

Foreningen for NAV-skandalens ofre

Innspill til Lesekommisjonen fra Foreningen for Nav-skandalens ofre

Systematisk synstesting som forutsetning for leseferdigheter

Vårt innspill belyser viktigheten av universelle, objektive helsetiltak i skolen for å sikre at alle barn har de fysiske forutsetningene på plass for å lære å lese. Vi argumenterer for en gjeninnføring av en historisk suksessmodell for skolesynstesting, sett i lys av barns biologiske synsutvikling, det norske "lesesjokket" i internasjonale målinger, og mangelen på nasjonale helsedata.

1. Det statistiske bildet: Norske barns kritiske fall i leseferdigheter

Internasjonale undersøkelser viser at norske elever opplever en historisk krise når det gjelder lesing:

- **PISA 2022:** Norske 15-åringer skåret sitt laveste nivå i lesing noensinne målt i PISA-sammenheng. Resultatene raderte ut 16 års fremgang og falt tilbake til bunnivået fra 2006. Rundt 26 % av norske 15-årige gutter skårer nå så lavt at de ikke forstår teksten de leser ordentlig. [1, 2]
- **PIRLS 2021:** Blant tiåringer (5. trinn) har Norge hatt det største fallet i leseferdigheter i hele Norden fra 2016 til 2021. Nedgangen på 20 poeng tilsvarer tapet av et halvt skoleår med læring. [1]
- **Bunnen i leseglede:** I samme undersøkelse rangerte norske 10-åringer helt [sist blant samtlige 65 deltakende land når det gjelder leseglede](#). Kun 13 % oppgir at de liker å lese, mot et internasjonalt snitt på 42 %. [1, 2]

Mens diskusjonen ofte skylder utelukkende på skjermbruk og ukritisk digitalisering, overses en fundamental biologisk faktor: **Mange barn har rett og slett ikke et fysisk fungerende syn til å klare den tunge konsentrasjonen lesing krever.**

2. Historisk bakgrunn og avviklingen av skole-screening

- **Ca 1880 - 1957:** Testing av synet ble gradvis innført i skolene i Norge fra slutten av 1800-tallet.
- **1957 – 1998:** I 1957 ble syns-screening lovpålagt for alle landets kommuner. Det norske skolesystemet fikk da en lovpålagt, obligatorisk ordning der skolehelsetjenesten testet synet til alle elever i 1. og 6. klasse.
- **1978 - 1990:** I denne perioden ble det i Oslo og omegn gjennomført grundige synsundersøkelser på skolene i i 1. og 6.klasse i samarbeid med optikerutdanningen på Kongsberg for å fange opp nærsynthet, langsynthet og fargeblindhet.

- **1998 - 2003:** Syns-screeningen ble overlatt til helsesøstrene på skolen. De hadde begrenset med kapasitet og ingen spesiell synskompetanse, så screeningen begrenset seg til å sjekke for nærsynthet, altså om man kunne se tavlen eller ikke.
- **Ordningen med syns-screening i skolen ble avviklet av myndighetene i 2003, uten noen diskusjon eller oppmerksomhet på Stortinget.**
- **Begrunnelse for fjerning:** Da myndighetene avviklet ordningen i 2003, begrunnet de det med at 4-årskontrollen var viktigst for å forebygge varige synsskader, derfor ble ressursene flyttet til 4-årskontrollen på helsestasjonen. De fokuserte på barn med skjeling og store styrkeforskjeller mellom øynene. Dermed overså man at synet fortsetter å endre seg, og at nye synsfeil oppstår nettopp når leseopplæringen starter. For skolebarn gikk man over til en modell basert på samtale og testing kun ved konkret mistanke.

3. Barns synsutvikling: Hvorfor barnehage og skolealder er to ulike verdener

At staten valgte å spisse alt fokus mot 4-årskontrollen i 2003, baserer seg på en logisk svikt når det gjelder leseferdigheter. For å forstå hvorfor dagens ordning svikter, må man se på hvordan synet utvikler seg biologisk:

- **Barnehagealder (0–6 år):** I denne perioden er synssenteret i hjernen i sterk utvikling. Barnet bruker synet mest på avstand og i grovmotorisk lek. Alvorlige synsfeil (som skjeling eller store styrkeforskjeller mellom øynene) må oppdages før 7-årsalderen dersom behandling med for eksempel øyelapp skal ha effekt. Det er denne gruppen 4-åringers dagens helsestasjonstjeneste er rigget for å fange opp.
- **Skolealder (fra 6 år og oppover) og "lesesyntet":** Når barnet begynner i 1. klasse, endrer synshverdagen seg radikalt. Øynene utsettes for en massiv økning i intensivt nærarbeid (lesing i bøker, på nettbrett og skriving). Siden øyet vokser i takt med kroppen, oppstår skole-nærsynthet og skjult langsynthet typisk i alderen 6–12 år.
- **Kompensering:** Barn med moderate synsfeil klager sjelden selv, fordi de tror det tåkete eller anstrengte synet er normalt for alle. De bruker enorme mengder energi på å overfokusere. Særlig skjult langsynthet og samsvarsfeil (at øynene ikke samarbeider godt nok om teksten) manifesterer seg i stedet som motvilje mot lesing, hodepine, rastløshet, konsentrasjonsvansker og uro i klasserommet – symptomene som speiles direkte i PIRLS- og PISA-tallene.
- **Den usynlige endringen:** En 4-åring som så perfekt på helsestasjonen, kan i løpet av kort tid utvikle skole-nærsynthet eller slite med skjult langsynthet når kravene til finmotorisk syn og konsentrasjon øker i 1. og 2. klasse. Statistikken viser at mens bare rundt 3 % av barnehagebarn trenger briller, stiger dette til rundt 11 % i småskolen, før det eksploderer til over 50 % i ungdoms- og studentårene.

4. Dagens situasjon og foreldrenes ansvar

- **Privatisert ansvar:** Det systematiske felles-screeningprogrammet i skolen eksisterer ikke lenger. Ansvar for å oppdage synsfeil hos skolebarn ligger i dag primært på foreldre, lærere og barnet selv som i utgangspunktet ikke har noen kompetanse eller utstyr til å fange opp moderate synsproblemer.
- **Uoppdagede synsfeil:** Forskning fra Nasjonalt senter for optikk, syn og øyehelse viser at omtrent **1 av 9 norske skolebarn**, rundt 70 000 barn på landsbasis, nå går på skolen med [uoppdagede synsproblemer](#).
- **Økt skjerm- og nærarbeid:** Generelt i befolkningen under 30 år har brille- og linsesyn økt markant de siste tjue årene, fra rundt 33 % i 2005 til over 50 % i dag, noe som spiller en hverdag med betydelig mer nærarbeid.

5. Statistiske blindsoner etter 2003: Hva vi ikke lenger vet om norske barn

Etter at felles-screeningen ble avviklet i 2003, har **staten gjort seg selv blind. Det finnes ingen nasjonal statistikk**. Siden 2003 finnes det *ingen* samlet oversikt, register eller nasjonal statistikk over hvor mange norske barn som bruker briller, eller hvor mange som utvikler synsfeil i skolealder.

6. Konsekvenser for sosial ulikhet og feildiagnostisering

- **Sosial ulikhet i leseopplæringen:** Uten en universell sjekk blir synet privatisert. Barn av ressursterke foreldre blir fulgt opp hos privat optiker, mens barn i familier med lavere helsekompetanse eller stram økonomi risikerer å gå gjennom skolegangen uten å se teksten i lærebøkene skikkelig.
- **Feildiagnostisering:** Barn som har problemer med å fokusere på tekst, risikerer å bli feilaktig kartlagt med adferdsutfordringer, ADHD, konsentrasjonsvansker eller generelle dyslektiske lese- og skrivevansker, når den egentlige årsaken er rent fysisk.

7. Erfaringene fra «Kongsberg-prosjektet» i Oslo og omegn (1978-1990)

- **Effektiv stasjonstesting:** I over 20 år løste man dette ved å ha obligatoriske synstester for 1. og 6. klasse, gjennomført som et systematisk samarbeid mellom skolehelsetjenesten og eksterne fagteam fra optikerutdanningen.
- **Tre faste stasjoner:** Hele årskull ble screenet på én dag gjennom tre spesialiserte stasjoner som sjekket for **nærsynthet, langsynthet og fargeblindhet**. De som ble fanget opp som utenfor normalen, ble sendt videre til øyelege for en mer grundig undersøkelse der.

- **Avlastning av skolen:** Ordningen sikret at *alle* barn ble grundig undersøkt av objektive fagfolk akkurat idet de trådte inn i «lesealderen» og igjen i 6.klasse for å fange opp de som hadde utviklet synsproblemer i løpet av barneskolen. Verken lærere eller foreldre trengte å sitte med ansvaret for å gjette hvem som så dårlig.
- Kongsberg-prosjektet eksisterer fremdeles lokalt på Kongsberg i dag i regi av optikerutdanningen på Kongsberg hvor alle elever blir synstestet i 2., 5. og 10.klasse.

Konkrete forslag til tiltak Lesekommisjonen bør fremme:

1. **Gjeninnføre obligatorisk synsscreening:** Det bør gjeninnføres en lovpålagt obligatorisk synssjekk av alle elever på 1.trinn, 6.trinn og 10.trinn slik det var mellom 1957 og 1998. Dette er nødvendig for å sikre de fysiske forutsetningene for tidlig leseopplæring og for å tette det statistiske mørketallet vi har hatt siden 2006.
2. **Bruk av eksterne fagteam («Kongsberg-prosjektet»):** Dette for å unngå å belaste skolens ansatte eller kreve at lærere skal vurdere elevenes helse, noe de ikke har kompetanse til når det gjelder syn. Testingen organiseres med ambulerende fagteam, f.eks. optikerstudenter eller lokale optikeravtaler. Dette gjør at screening av hele årskull gjennomføres raskt, profesjonelt og på et høyt faglig nivå og uten å ta tid fra undervisningen.

Med vennlig hilsen

Foreningen for Nav-skandalens ofre

Rune Halseth - styreleder

Christin Gerner-Mathisen - nestleder

Anette Irgens - utreder